

Prezentace památek severní Dalmácie

Oblast severní Dalmácie je ojedinělou kombinací prezentace movitých i nemovitých archeologických památek. Představuje regionální i úzce specializovaná muzea, ale také pozůstatky samotných staveb v krajině. Poukazuje také na dobu jejich vzniku a spjatá specifika. Článek je výběrem několika nejzajímavějších typických lokalit. Některé ze způsobů prezentace nám mohou být inspirací, ale i varováním.

■ Milan PROCHÁZKA

Katedra archeologie
ZČU v Plzni

Prezentace je nelehkou záležitostí, která nese značná úskalí. Velmi otevřenou a diskutovanou otázkou je přijatelná míra Prezentace památek v turistických destinacích je prostředkem pro zvýšení atraktivity turistických destinací a přílivu financí jak do turistického ruchu, tak posléze i do archeologické a památkové péče. Mnohdy právě tento fakt je důvodem někdy přehnané míry rekonstruování památek, případně narušování skrytých archeologických objektů pod současným povrchem. Právě jižní a jihovýchodní oblasti Evropy, v našem případě Dalmácie, nám přináší specifika v našem prostředí poněkud netradiční archeologie. A to jak metodikou výzkumu, tak i způsobem jejich

představení veřejnosti. Můžeme se zároveň poohlédnout po vývoji prezentace památek během uplynulých přibližně 20 let, reprezentovaných základem původních expozic z doby bývalé Jugoslávie, zčásti zasažených občanskou válkou, a nových expozic reagujících na nejnovější trendy.

Specifikem této vybrané severní oblasti, která poskytuje řadu více či méně známých archeologických lokalit, je naprosto odlišný geomorfologický ráz krajiny oproti zbytku Dalmácie. Najdeme zde méně kopcovitou krajinu, která se táhne od pobřeží Jadrana až do podhůří Velebitu, což je území o šířce přibližně 60 km (**obr. 1**). Abychom nastínil současnou prezentaci a částečně kategorizaci archeologických památek Dalmácie je lépe ji trochu rozdělit. Obecně můžeme kategorizovat prezentování na interní a externí památky. Mezi interní náleží příležitostně a dlouhodobé expozice muzeí, případně muzejní instituce specializující se výhradně pro archeologické záležitosti. Zde je asi vhodné zmínit, že Česká republika je jednou z mála zemí, která nemá výlučně archeologické muzeum. Mezi druhou kategorií externích bychom pak kladli všechny nemovité památky patrné na povrchu.

Nepřilíší pozměňená, avšak vůbec ne zastaralá, nacházíme malá muzea, většinou regionálního nebo místního významu. Ta se v poslední době soustřeďují nejen na prezentaci samotných vystavovaných

předmětů, ale především na způsob upoutání pozornosti případných návštěvníků. To lze spatřit už i v tak primitivní věci, jako je několika jazyčný informační průvodce k daným expozicím. Bohužel, dosud se však někde setkáváme pouze s jednojazyčnými popiskami u exponátů. Jedním z takových příkladů je Muzeum v Biogradu na Moru. Expozice je dělena přibližně na dvě části. První jsou regionální nálezy od těch pravěkých až po středověké. Zastoupené jsou kromě pěkných ukázek kamenné industrie, mincí a keramiky také zlomky stavebních prvků raně – křesťanského a starochorvatského období. Druhou část expozice tvoří jeden z ojedinělých souborů, kvůli kterému jsem toto muzeum zvolil, „Náklad potopené lodi z 16. stol.“. Jednalo se o obchodní loď Benátské republiky, která se potopila roku 1583 v kanálu mezi pevninou a ostrovem Pašman. Nálezy získané během četných podmořských archeologických výzkumů lze dělit na dvě skupiny. Tou první je vybava lodi, do které spadají dvě kotvy, měděné a cínové nádoby, devět bronzových děl (**obr. 2**), dělové koule a další. Mnohem cennější byl však samotný náklad lodi. Četností se vyznačují skleněné výrobky jako sklenky, číše, okenní sklo a zrcadla. Podle kvality skla se usuzuje, že pochází z jedné z benátských dílen v Muranu. Druhé nejčetnější byly lustry, které nejpravděpodobněji pochází z Lübecku. Z textilií pak 54 m damašku, tři dlouhé košile a osm vlněných čepic.

■ Obr. 1 Mapa znázorňující polohy lokalit

■ Obr. 2 Biograd na moru – děla z vraku lodě

■ Obr. 3 Zadar – muzeum antického skla, ukázka foukaného skla

■ Obr. 4 Zadar – muzeum antického skla, nádoby denní potřeby

■ Obr. 6 Asseria – liburnská náhrobní stěla, tzv. cippus

■ Obr. 5 Asseria – západní část hradeb zesílená věžicemi

Obsahem nákladu byli tři druhy keramiky: jednoduchá kuchyňská, malovaná majolika a gravírovaná keramika. Nedílnou součástí tvořili předměty denní potřeby – náprstky, jehly, břitvy, brýle, váhy a další. Největší a nejtěžší část nákladu tvořili suroviny – cínový drát, měděné folie, rumělka a další. Lze říci, že expozice nálezový celek vkusně představuje, avšak postrádáme zde nějakou novější publikaci muzea věnovanou tomuto nálezu. Škoda je i to, že drobné záchranné výzkumy prováděné v prostoru kdysi tak význačného středověkého města, se dosud nedočkaly nějaké formy menší publikace.

Jak již bylo zmíněno výše, mezi specifika oproti našim oblastem, je výhradně specializované archeologické muzeum. S tím se v Chorvatsku kromě Záhřebu, Puly a Splitu setkáváme také v Zadaru. Zdejší muzeum však tentokrát pomíneme. Zaměříme se na vcelku novou výjimečnost, kterou je Muzeum antického skla v Zadaru. Založeno bylo v roce 2006 a slavnostně otevřeno v roce 2009. Oproti zdejšímu archeologickému muzeu, založenému v roce 1832, je tedy velmi mladým sourozencem. Toto úzce specializované archeologické muzeum disponuje více než 5000 rozličných skleněných předmětů antiky, konkrétně od 1. stol. př. Kr. do 5. stol. po. Kr. Zároveň v budově během roku funguje sklárna a dílna na skleněné šperky, vyrábějící repliky antického výrobků. Mezi exponáty náleží vše od předmětů na výrobu skla (obr. 3), předmětů pro kosmetické a zdravotnické potřeby, ozdoby, skleněné urny a nádoby běžného užití (obr. 4). Toto muzeum je v současnosti ukázkou asi nejmodernějšího muzea na území Chorvatska. Samotné exponáty jsou doplněny projekcí k jednotlivým sekcím. Závěr expozice a asi nejčtenější nálezy představuje fond z lokality Asseria. Zde mimo jiné dominují skleněné urny, některé jsou představeny zasazené do přeneseného kontextu naleziště. V rámci publikační činnosti muzea, je kromě četných drobnějších knih, vydáván časopis Asseria ve spolupráci s místní archeologickým pracovištěm zadarské univerzity. Právě díky této lokalitě, se tak dostáváme do prezentace nemovitých archeologických památek.

Okolo roku 1000 př. Kr. zaujímal prostor pahorku typické liburnské sídliště. Lokalita je známa a příznačná skupinou liburnských náhrobků (obr. 6). V současnosti je turistům prezentována spíše přirozenou cestou než nějakým turisticky řízeným způsobem. Během výzkumu od 90. let 20. století byla v některých místech odkryta hradba dosahující výšky až 7 m. V prostoru před tzv. Trajanovou branou byly nalezeny stratigraficky starší liburnské hroby ze 4.–3. stol. před. Kr. V západní části pozdně antických hradeb (obr. 5) bylo stavebníky hojně užíváno městských i náhrobních architektonických prvků. V posledních letech je soustavně zkoumána pracovníky zadarského archeologického muzea a archeology vysokých škol. Šířka hradební zdi dosahuje 3,20 m. V severozápadní a severovýchodní části je tvořen velkými kvádrovými bloky. V severovýchodní části byla během posledních let výzkum odhalena v hloubce 3 m branka procházející hradbou a pozůstatek po schodišti vedoucím na hradby. Takto bychom mohli jmenovat nálezy dále v nespočetném množství.

Poslední zájmovou oblastí, která představuje kombinaci všech možných typů prezentace památek je nejbližší oblast řeky Krky. Pokud bychom nejdříve začali prezentací lokálního charakteru, navštívili bychom muzeum ve Skradinu, které své exponáty čerpá z nejbližšího okolí, resp. lokalit které si představíme. Asi v současnosti neproklamovanější je lokalita Burnum, 20 km jižně od Kninu. Rovinatá plocha navazující na terénní hranu údolí řeky Krky, kdysi představovala prostor římského tábora. Až do současnosti byly jedinou památkou zbytky brány velitelství a sídla pretoriánů. Avšak, ve spojitosti s činností univerzity v Zadaru, byl objeven amfiteátr započat jeho výzkum a konzervátorské práce. Zároveň probíhají menší sondáže i v jiných částech areálu. Nicméně amfiteátr je pro prezentaci stěžejní částí. Klíčovou roli také představují zájmy NP Krka, na jehož okraji lokalita leží a jehož vedení již před několika lety, ihned po objevení zahájilo kroky pro jeho propagaci na základě zainteresování muzea v Drniši.

Prostor tábora byl poprvé zkoumán v letech 1912–13 Rakouským

archeologickým institutem, který zachytil část římského tábora a pozdější sídelní zástavbu. Výsledky výzkumu ověřil revizní výzkum v letech 1970–71. Nová sezona výzkumů poté započala v roce 2003. Prvně byl odkryt jižní vstup. Postupně byla zjišťována forma stavebních úprav. Většina opláštování stavby byla tvořena menšími pravidelnými kvádry. K levé zdi šije jižního vstupu přiléhá pozdější čtvercová přístavba (**obr. 7**), čemuž nasvědčují její základy obsahující cihly s pečeti IV. legie Flaviae Felix. Tedy někdy po jejím příchodu v roce 69 po Kr. Na fasádě nad vstupem byl umístěn monumentální nápis císaře Vespasiana, který legii amfiteátr daroval. Materiál vápencové desky je kvalitnější, než je zbytek kvádrů užitých pro stavbu. Nápis je datován mezi roky 76–77 po Kr. Mimo potřeb vojenské posádky a doprovodných sborů, sloužil bezpochyby i pro civilní obyvatelstvo oblasti. Vnější část elipsovitého amfiteátru obklopovala zeď, která zamezovala erozi náspu hlediště. Východní vstup neumožňoval přímý vstup do centra arény, ale po schodech do prostor hlediště (**obr. 9**). Severní vstup, zkoumaný od roku 2004, byl pro změnu kopán zevnitř arény. Umožňoval pozvolnější vstup než ten jižní a obezdění bylo trochu jiného charakteru. Celkové schéma je doplněno vstupem ve zbývající západní části, který byl zřejmě obdobné podoby jako ten protilehlý na východní straně. Celkově tak celou stavbu charakterizují dva větší

vstupy v delší ose elipsy. Samotná aréna dosahuje rozměrů 50×47 m (**obr. 8**). Vnitřní prstenec arény tvořili menší nepravidelné kameny spojené maltou a vnější pravidelně tesané velké kvádry, vázané železnými klíny. Arénou také procházel odvodňovací kanál. Během výzkumu byly nalezeny četné mince, sklo, spony, části postrojů koní, části vozů, cihly, střešní tašky. Mince spadají do období od 1. až do 4. stol. po Kr. Nálezy budou umístěny v připravovaném muzeu v prostorách bývalých kasáren. Nedaleko odsud je situována snad největší dominanta kraje (**obr. 10**). Páhorok nedaleko města Skradin u řeky Krky byl v poslední době zkoumán a udržován činností Muzea v Šibeniku za finanční podpory EU. Práce probíhali pod vedením prof. Ivana Pedišiče (**obr. 13**) a Željka Krnčeviče. Samotná lukrativnost spočívá v turistickém potenciálu blízkého pobřeží a NP Krka. Lokalita známá pod současným názvem Bribir, byla oblastí osídlenou jistě již od samého neolitu. Prostor pahorku pokrytého pozůstatky staveb zaujímají také dva domy, z nichž jeden slouží jako malá expozice lokality a druhý jako terénní základna. Významné sídliště zde vzniklo v 1. stol. před Kr. V této době, kdy zde sídlil kmen Liburnů, byl již páhorok obehnan opevněním. Následně během nadvlády římského imperia se osídlení rozrostlo do podoby města (Varvaria), které mělo vlastní práva. Právě především z této doby dominuje maximum nemovitých památek.

■ Obr. 9 Burnum – detail schodiště u východního vstupu

■ Obr. 7 Burnum – jižní vstup amfiteátru, detail čtverhranné budovy

■ Obr. 8 Burnum – jižní vstup, pohled z arény

■ Obr. 10 Bribir – pohled na opevněný pahorek

■ Obr. 11 Bribir – starochorvatské hroby u západní brány

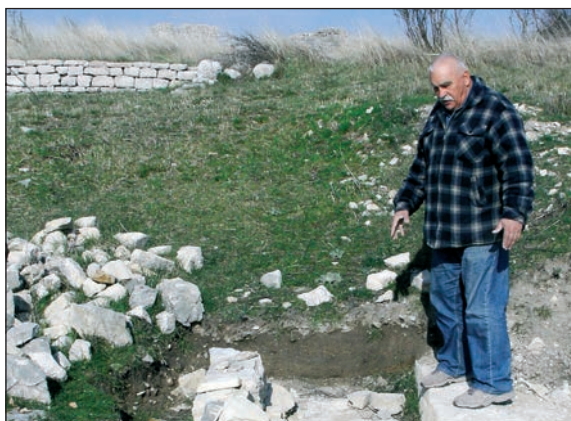

■ Obr. 12 Bribir – kostel sv. Marie přestavěn na muniční sklad

Antické období kromě masivních hradeb reprezentují četné cisterny, pozůstatky domů nebo pestré mozaiky. V západní části se po generace dochovala brána z časů liburnských nebo jako perlička je sarkofág ze 4. stol. po Kr. Poněkud zarážející je naprostá absence nálezů z avarsko-slovanského období. S dalšími stopami po osídlení se setkáváme až v 9. stol. a to v podobě starochorvatských hrobů (obr. 11) obsahujících šperky. Bribir je zmiňován ve středověkých pramenech poprvé v 10. stol. Svou nejdůležitější roli zastával od konce 13. stol., kdy byl sídlem mocného rodu Šubić. Členové tohoto rodu byli také správci území Dalmácie a Chorvatska. Z těchto dob máme svědectví o bohatství lokality. Jako například sedm kostelů, hostinské domy a další. O významu svědčí několika týdenní pobyt uherského krále Bély IV. roku 1245. Po 14. stol. význam místa a rodu upadá a Bribir roku 1523 zabírají Turci, v roce 1684 přechází do vlastnictví Benátčanů. Mezi pozoruhodnosti z této konečné fáze patří výstavby

fortifikací a turecká přeměna kostela na muniční sklad dostavbou opěrných pilířů zdí (obr. 12). Mezi nálezy jsou od těch četných antických předmětů (např. velký keramický kráter) (obr. 14), přes kamenné plastiky a architektonické články hojně středověké předměty. Lokalita je pozoruhodná především mírou dochování pozůstatků architektury. Tu dosud skrytou odkrývají archeologicko-konzervátorské práce a bohužel také občasný požár vegetace.

Zmíněné lokality jsou pouhou ukázkou pestrosti forem prezentace památek v současném Chorvatsku. Je neopominutelným faktorem finanční závislost archeologických lokalit na turistických projektech a destinacích. Otázkou je prospěšnost míry specializace muzejních organizací. Každopádně lze říci, že lokality zkoumané již od Rakouska-Uherska jsou v současnosti prezentovány co možná nejaktuálnějším způsobem. Není známo, kde leží hranice maximálního únosného turistického vytížení památek.

■ Obr. 13 Bribir – vedoucí výzkumu prof. Ivan Pedišić

■ Obr. 14 Bribir – zrekonstruovaná nádoba na víno

Trochu škoda je teprve začínající prezentace vrcholně středověkých památek, ležících mimo centra městských aglomerací.

Literatura

- Mirnik, I. 2007: Coins from Bribir (Varvaria), Slovenská numizmatika XVIII, 157–180.
 Samardžić, D. – Karara, V. 2004: Arheološki vodič po kninskom području. Knin.
 Cambi, N. 2006: Amfiteatar u Burnumu – stanje istraživanja 2003–2005. Drniš – Šibenik – Zadar.
 Fadić, I. 2003: Asseria – 5 godina istraživanja (1998–2002). Zadar.

Summary

The paper brings information about forms of presentation of the archaeological monuments and artifacts in the region of north Dalmatia. Small regional as well as specialized archaeological institutes (Museum of the Ancient Glass in Zadar) are dealt with. The specialized museum in Zadar disposes of more than 5000 various glass objects from the Antiquity, from the 1st century BC up to the 5th century AD. There is also a glassworks working and glass jewel workshop producing replicas of the Antique goods. The exhibition brings information about the whole process of production of the glass mass up to the individual categories of products. The immovable monuments form their own category. The remains of the city of Asseria belong to them. In the space in front of the so called Trajan's Gate there were found stratigraphically older liburnian graves from the 4th–3rd century BC. In the west parts of the late Antique fortification walls, the urban as well as tomb architectural elements were frequently used. The next monumental remains belong to the city of Varvaria (Bribir) or the military camp called Burnum. An amphitheater established shortly after arrival of the legions in 69 BC presents a dominating feature in this area. On the façade above the entrance there was placed a monumental inscription by the Emperor Vespasian who presented the amphitheater to the legions. The amphitheater was indubitably used by the civilians and not only the military personnel in that area. On the sites mentioned, there are preserved or exposed remains of structures as well as the artifacts recovered by archaeological researches. Majority of the expositions presents artifacts from the 1st to the 4th century AD, the culture of the Roman Empire. Also much younger treasures can be found there, for example a cargo of a sunken ship of a Venetian merchant placed in the museum in Biograd na moru. This vessel sank in the channel between the dry land and the island of Pašman. Finds recovered during numerous submarine archaeological researches can be divided into two groups. The first one consists of the ship equipment including two anchors, copper and tin ware, nine bronze cannons, cannon balls and others. However, the cargo itself was of a much greater value. In the cargo, there were various glass products as glasses, window glass and mirrors. Then it contained a lot of pottery – simple kitchen ware, painted majolica and engraved ceramics. The ways the monuments and artifacts are presented to the public of the region can be for us enlightening as well as warning.